

Az igazság közepén van – néha

475 éve hunyt el *Rotterdami Erasmus*

Hogy a háború végtelenül ostoba dolog és az értelmes politika alkalmatlan pótszere, hogy a háborúban csak vesztesek vannak, és hogy az ellenségek csupán a gyilkosságok igazolására szolgálnak – ezt egy látszólag szellemenesen távolságtartó és önmagába szerelmes, a valóságban azonban szenvedélyesen emberbarát filozófus mondta, csaknem fél évezreddel a boszniai, csecsenföldi és afganisztáni háborúk kezdete előtt: „Dulce bellum inexpertis” – *Rotterdami Erasmus* kajánul ezt a címet adta egyik esszéjének; a háború édes, de csak azoknak, akik még nem szereztek róla tapasztalatot. Továbbá azt mondta: „A háború a győzteseket is megrikatja.”

A Habsburgok és a francia királyok egykor soha véget érni nem akaró csatákat vívtak Merész Károly örökségéért és Európa uralmáért. A nagy dinasztiaiák hatalma volt a tét, s az alattvalók fizettek érte vérükkel. Erasmus eloszlattott minden kétséget: A csatározások felelősei a „lovagok, akik egy dohos pergamenre hivatkozva igényt tartanak valamely szomszédos területre, vagy egy száz cikkelyből álló szerződés egyetlen kimaradt pontja miatt háborút indítanak”.

Olyan írásokban, mint *A béke panasza*, amely még a szerző életében 26 kiadást ért meg, mindenekelőtt arra a keresztes háborúkra jellemző, agresszív gondolkodásra hívja fel a figyelmet, amely állítólag civilizálatlan, alsóbbrendű emberekre – akkor a törökökre – rá akarta erőszakolni saját kultúráját és vallását, és ezzel gond nélkül képes volt hitelesíteni minden hódító hadjáratot. Erasmus azt írja: „Azok is emberek, és szívükben nem vasat vagy acélt hordoznak! [...] Kinek nincs kéznél jól csengő ürügy egy háború megindításához? Krisztus tanítása azonban minden háborút ellenez.”

Ezért elsősorban is a keresztényeknek kell legyőzniük az ellenségeképeket, és megteremteniük a békét, buzdít Erasmus határozott szarkazmussal: „A keresztények valamennyi Írása, akár az Ó- akár az Új Testamentumot ütőd fel, egyenesen harsog a békétől és szolidaritástól, ugyanakkor a keresztények élete mást sem tükröz, mint háborúkat. Vajon ez a gyakorlat magasabb rendű-e, mint a vadállatoké? Akkor viszont hagyják abba a ’keresztény’ címke magukra aggatását – vagy pedig szolidaritásukkal igazolják Krisztus tanítását! Hogyan illik egymáshoz a püspöksüveg és a sisak? [...] Az egyházfejedelmek, a papok, a szerzetesek és a teológusok valamennyien szövetkezzenek a háború ellen, és együttesen lármázzák föl ellene az embereket. Semmi mást, csak a békét prédikálják, dicsősítés és sulykolják nyilvánosan és magán körökben. [...] Ha a törököket a keresztény vallásra akarjuk téríteni, először nekünk magunknak kell keresztényekké válnunk!”

A béke szószólója sajnos zátonyra futott vágyaival. 1517-ben, amikor szenvedélyes felhívása megjelent, ismét kitört a vallásháború a keresztények között, és hamarosan egész Európát megrengette.

A Nyugat legismertebb humanistája

Erasmus (Desiderius, ahogy később nevezte magát) épp eléggé tapasztalta saját bőrén a kirekesztést, megvetést és agressziót. Egy papnak és egy orvos lányának házasságon kívüli gyermekeként született 1496-ban Rotterdamban, s ettől egész élete során szenvedett. Deventerben korán kap-

csolatba került „A közös élet testvéreivel”, akik szerény, bensőséges vallásosságban éltek, és tudatosan távol tartották magukat a hatalomba és a gazdagságba szerelmes egyházi vezetéstől. Szülei korai halálát követően belépett egy Ágoston-rendi kolostorba. Cambrai püspöke felfigyelt tehetségére, s röviddel pappá szentelése után kinevezte titkárává, és a párizsi Sorbonne-ra küldte tanulni.

Erasmus ott tökéletesítette nyelvtudományi és teológiai ismereteit – és került konfliktusba az uralkodó skolasztikával, amely megmerevedett a száraz racionalizmusban: a dogmák holt tudománya jellemezte a hívő inspiráció helyett. Ehhez még az „összeráncolt homlokú, kimeredt szemű és komor arckifejezésű” (Erasmus), önmagukba szerelmes professzorok hada! Doktori cím nélkül menekült el Párizsból, feladta szerzetesi életét, hosszú utakra indult, s Angliában és Olaszországban talált tudós barátokra (Torinóban doktorra is avatták), házitanítóként és magántanárként biztosította megélhetését.

Aztán egyre inkább a Nyugat leghíresebb humanistájává vált. „A világ világossága”, így nevezték őt sokan. Olyan tudós barátokkal együtt, mint Morus Tamás és John Colet, a hamisítatlan evangéliumhoz és az ősegyházhoz visszanyúlva megpróbálta megújítani a keresztény teológiát és filozófiát, és kapcsolatba hozni őket az antik erkölcsefilozófiával és kultúrával. Tekintélyes filológusként, pedagógusként és ragyogó irodalmárként harcolt az elavult vallásosság és dogmatizmus ellen, és a más világképekkel folytatott türelmes, szemellenzős és félelem nélküli párbeszédet hirdette.

Fáradtságos munkával megalkotta a görög Újszövetség korszakos, első kritikai kiadását, amelyet aztán Luther is fölhasznál, amikor a Bibliát fordította. Kezdeményezésére Löwenben megnyitották a *Collegium Trilingue*-et, a háromnyelvű kollégiumot, ahol humanista tudósok reményteljes fiatal generációja latint, görögöt és hébert tanult. Ne feledkezzünk meg számos figyelemreméltó utazásáról sem, amelyekkel az egyetemek közötti tudományos cserét mozdította elő; az EU felsőoktatási csereprogramja ma jogosan viseli a nevét. Egy okos életrajzban Stefan Zweig „az első tudatos európainak” nevezte Erasmust.

Luther: „Erasmus egy kígyó”

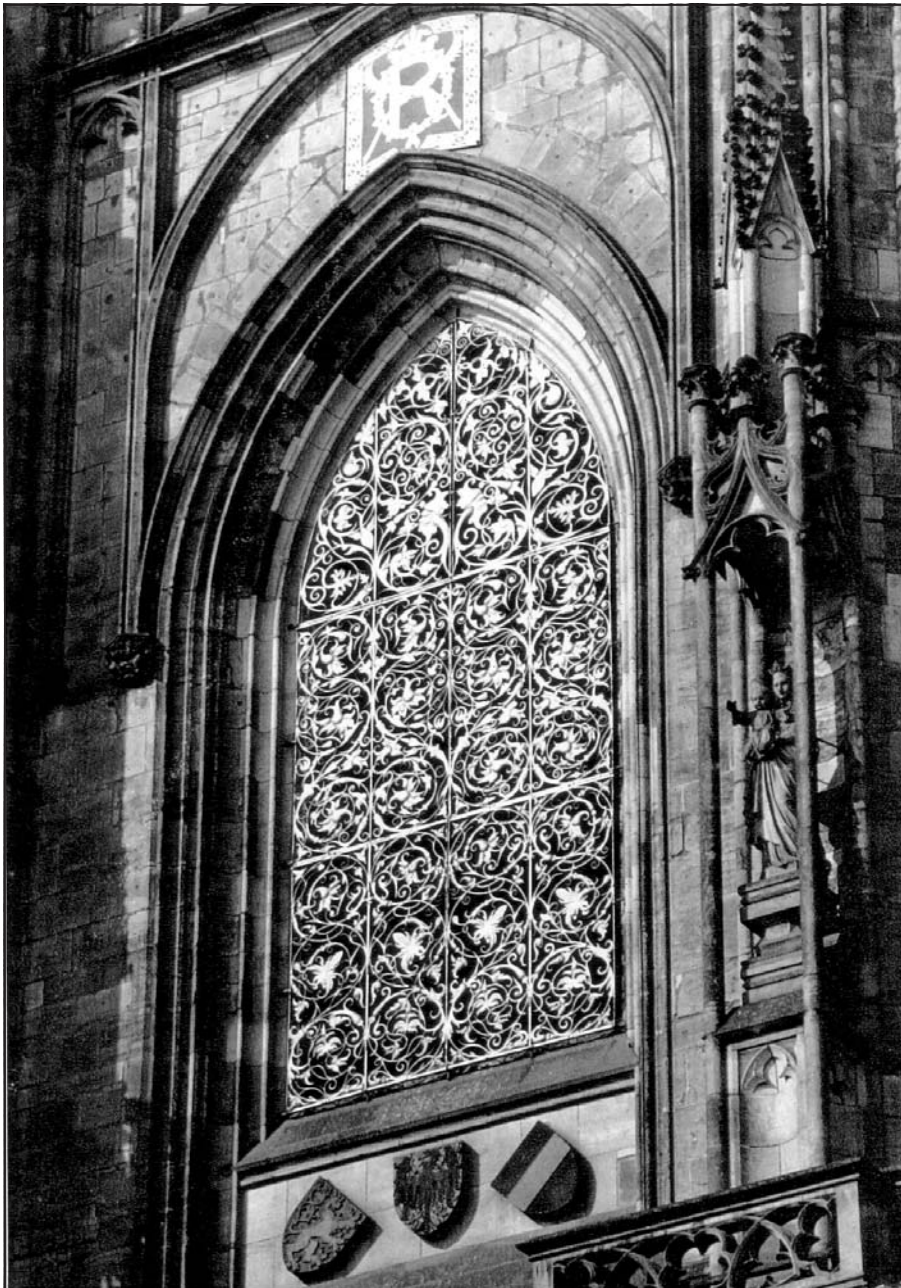
Erasmus több kommentárt is írt az Újtestamentumhoz, lefordította a Bibliát kitűnően ismerő egyházatya, Jeromos műveit, egy kritikus „királytükröt” jelentetett meg, és korának számos ismert személyiségével levelezett; több mint 1500 levele maradt fenn. Melankolikus humor jellemzi *A balgaság dicsérete* című munkáját, amelyben maga a balgaság beszél, büszkén és felfuvalkodottan, sorra veszi a világ minden ostobaságát – az orvosok kuruzslásától az ügyvédek szörszálhasogatásáig –, s a cinizmust és a közömbösséget reklámozza. Erasmus ezzel ellentétes álláspontja az evangélium üzenete, az egyetlen, ami képes megváltoztatni az embereket.

Vágya egy megtisztított, az evangélium és Jézus Krisztus szerint tájékozódó, a világi összefonódásoktól mentes egyházzal összekötötte Luther Mártonnal; sokak véleménye szerint Erasmus költötte ki azt a tojást, amelyből Luther bújt ki – de Erasmus a tudósok köztársaságában élt, a könyvekben és

a tudományos vitákban bízott, Luther viszont közvetlenül a néphez fordult, és a piactéren harcolt. Kezdetben Erasmus szenvedélyesen pártolta a reformátort: „Ha az ember elégeti a könyveit, Luthert talán kiűzi a könyvtárakból”, érvelt, „de hogy a szívekből is száműzni lehet, kétkem”.

Később azonban, amikor az egyház egységét összetörni látta, és amikor az új tanokért már nemcsak az előadótér-
mekben és a szószékeken, hanem a csatamezőn is küzdöttek, Erasmus rémülten fordult el a reformációtól: „Ha a szélsőségek miatt az egyház egész léte meginog, akkor arra a sziklára menekülök, amelyről megmondatott: Te vagy Péter, és én erre a sziklára építem egyházamat.” Luther megvetően így ítélkezett: „Erasmus egy kígyó.”

Ítéletét csak megerősítette, amikor hollandiai vetélytársa egy írásában fényesen megvédte az emberi akarat szabadságát, teljesen humanista szellemben, optimistán, vég-
telenül jobban bízva az emberi értelemben és a jó pedagógia erejében, mint a szkeptikus Luther. „Mi értelmük lenne a parancsoknak és a tiltásoknak, ha nem létezne szabad akarat? És miféle rémes Isten lenne az, aki megbünteti a parancsaitól eltérő embert, ha az egyszer nem tudott másként cselekedni?” – kérdezte Erasmus.

Bíboros nem akart lenni

Élete vége felé az egyház egységét már eljátszották, a Rómához hű katolikusok és a reformot sürgető lutheránusok gyanakvóan és harcra készen álltak egymással szemben. 1535-ben új pápát választottak III. Pál személyében, aki a reneszánsz pompa kibontakozását össze akarta kötni a tanítás megújításával, és zsinat összehívását szorgalmazta. Erasmus reménykedni kezdett; az viszont, hogy meghívták, vegyen részt a zsinat előkészítésében, és a bíborosi kalappal csábították, inkább csak szórakoztatta: „Most arra törekszenek, hogy zsíros állást szerezzenek nekem, amivel sokat kereshetek, hogy finanszírozni tudjam a bíbor kalapot – a macskát, ahogy mondják, gálába kell öltöztetni. Rómában van egy barátom; hasztalan emlékeztetem ismételten levélben, hogy javadalmas állás vagy el-látás nekem semmit nem számít, mivel életemet csak napokban számolom, napról napra várva a halált, ami után néha már vágyakozom is, annyira szenvedek olykor. [...] Mégis, ezt a személyemet illető pápai tévedést és a pápa irántam mutatott érzéseit szívesen veszem.”

A béke barátja 1536. július 12-én halt meg Bázelen.

Utolsó szavai így hangzottak anyanyelvén: „Lieve God! – Édes Istenem!”

Erasmusnak felrötták, hogy a szkeptikus megfigyelő szerepét játszva félre akart állni, ahelyett hogy következetesen valamely ügynek szentelte volna magát. A kritikusok azonban nyilvánvalóan figyelmen kívül hagyták alapvető célját, amely időtlenül aktuális, és alkalmas arra, hogy tárgyilagossá tegye az ideológiai frontok közötti, zátonyra futott párbeszédet: Erasmus meg akarta mutatni, hogy minden éremnek két oldala van, hogy túlságosan egyszerű a világot jókra és rosszakra felosztani, és hogy az igazság épp elégszer középen van.

A kritikusok azt sem akarták tudomásul venni, hogy a láthatólag oly szellemesen és el nem kötelezeten csevegő Erasmus a kismemberek szószólójának tartotta magát az intellektuális okoskodás képviselőivel szemben. A teológusok, írja a Biblia népnyelvi fordítását szorgalmazó védőbeszédében, beképzelt-ségükben úgy tesznek, mintha Krisztus olyan homályosan tanított volna, hogy még a tudósok is alig értik. Pedig nem az fogott fel és tanult meg valamit az evangéliumból, aki éles elméjűen tud vitázni róla, hanem az, aki más emberré vált általa.

Christian Feldmann